

QƏRBİ AZƏRBAYCANDA

İLK MİLLİ MƏTBUAT ORQANI: “LƏK-LƏK”

Qədim mədəniyyətə, zəngin ədəbi irsə malik olan İrəvanda milli mətbuatın yaranması ictimai-ədəbi fikir tariximizin inkişafında özünəməxsus yer tutur. XIX əsrin sonlarında İrəvanda yaşayan azərbaycanlı ziyalılar maarifi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı inkişaf etdirməyin yolunu ilk növbədə məhz mətbuatda – ana dilli mətbuatın yaranmasında görürdülər. Onlar bu yolda ardıcıl mübarizə aparır, əvəzsiz xidmətlər göstərirdilər. İrəvanda Azərbaycan mətbuatının, maarifçilik hərəkatının, ictimai-bədii fikrinin aparıcı simaları Mirzə Ələkbər Elxanov, Məşədi İsmayıl Hacı Kazımzadə, Mirzə Kazım Qazi Əsgərzadə, Axund Əhmədov, Mirzə Əlixan Şəmsil Hükəma, Hacı Seyid Rza Əmirzadə, Axund Məmmədbağır Qazızadə, Abbas Razi Məmmədzadə, Cabbar Əsgərzadə, Əli Məhzun Rəhimov, Mirabbas Mirbağirov, Mirməhəmməd Mirfətullayev, Məmmədveli Qəmərinski, Mirzə Cabbar Məmmədzadə, Axund Əbülhəsən Qazızadə, Həsənzadə Mirzə Hüseyn İrəvani, Asəf bəy Şəfibəyov, Məmmədəli Nasir, Həsən bəy Qazıyev, Əkbər Rizayev və burada yaşayıb-yaradan onlarla bu kimi maarifpərvər ziyalılar öz səslərini xalqa çatdırmaq üçün ana dilində qəzet, jurnal təsis etməyin vacibliyini aydın dərk edib, bu ideyanın gerçəkləşdirilməsinə ciddi səy və təşəbbüs göstərir, bu yolda qələmləri ilə mübarizə aparırdılar. İrəvanda ana dilli mətbuat orqanının yaranması isə günün ən vacib məsələsinə çevrilmişdi. Bunu həm də mövcud dövrün ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni proseslərində baş verən mütərəqqi dəyişikliklər də zəruri edirdi. Lakin İrəvanda Azərbaycanın ictimai, ədəbi-mədəni həyatının ən mühüm hadisələrindən olan milli mətbuatın yaranması XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. İrəvan şəhərində yaşayıb-yaradan ziyalılarımız XX əsrin ikinci on illiyində bu böyük missiyanı, məsuliyyəti öz üzərlərinə götürdülər və Azərbaycan dilində fəaliyyət göstərəcək mətbuatın əsasını qoydular. İrəvanda milli mətbuatın yaranması ideyasını gerçəkləşdirmək ilk dəfə artıq nəinki İrəvanda, bütün Cənubi Qafqazda, hətta onun hüdudlarından kənarında tanınmış, yetkin qələm sahibi, jurnalist, şair Cabbar Əsgərzadə və Mirməhəmməd Mirfətullayevə nəsib olmuşdur.

Jurnalın nəşri ilə onlar, əslində bir vətəndaş olaraq xalqın qarşısında yaranmış problemləri aradan qaldırmağa, onları həll etməyə və ideyalarını həyata keçirməyə çalışmışdır. Onların əsas məqsədlərindən biri də soydaşlarımızın əksəriyyətinin düçar olduğu dini fanatizm bəlasına və cəhalətə qarşı satirik üslub ilə mübarizə aparmaq idi. “Lək-lək” və onun səhifələrində çıxış edənlər çətinliklə də olsa bu məqsədlərinə uğurla nail olurdular. Hələ “Lək-lək”in nəşrinə icazə alınmamışdan xeyli əvvəl Cabbar Əsgərzadə İrəvanda jurnal buraxmaq barədə yaxın dostu, görkəmli ziyalı və mühərrir Məmmədəli Sidqi ilə məsləhətləşmiş və məktublaşmışdı. Cabbar Əsgərzadənin Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda Məmmədəli Sidqiyə aid fondada ona ünvanladığı 40-dan artıq məktubu saxlanılır. Cabbar Əsgərzadənin yazdığı məktublar Azərbaycan dilində ərəb əlifbası ilə yazılmışdır. Bu nümunələrin hər birində Sidqiyə hörmət, qardaş məhəbbəti duyulur. “Lək-lək”lə bağlı müəyyən məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün bu epistoliar nümunələr fakt və sənəd olaraq çox qiymətlidir. Cabbar Əsgərzadə məktublarında “Kəlniyyət”, “İqbal”, “Dirilik”, digər qəzet və jurnalların durumu, məsləki, dövrün ziyalıları Salman Mümtaz, Seyid Hüseyn, Əliqulu Qəmküsar, Zülfüqar Hacıbəyov, Hüseyn Minasazov, Mirzəəğa Əliyev və başqaları haqqında öz fikirlərini Məmmədəli Sidqi ilə paylaşır. Həmin məktublarla tanış olduqda aydın olur ki, Cabbar Əsgərzadə və Mirməhəmməd Mirfətullayev “Lək-lək”in nəşrinə uzun müddət hazırlaşmışlar. Bu cəhətdən Cabbar Əsgərzadənin Məmmədəli Sidqiyə göndərdiyi 4 dekabr 1913, 18 fevral 1914, 16 yanvar 1914-cü il tarixli məktubları səciyyəvidir. O birinci məktubunda “Lək-lək” adlı satirik jurnal çıxarmaq istəyini və bu barədə öz fikir və düşüncələrini Məmmədəli Sidqiylə bölüşür. Məktubların bir neçəsi “Lək-lək” jurnalına məhz molla nəsrəddinçilərin cəlb edilməsi ilə əlaqədardır. Bu epistoliar nümunələrdə nəşrinə başlayacaq jurnalın ətrafına daha çox molla nəsrəddinçilərin cəlb edilməsini Məmmədəli Sidqiyə bildirir. Məcmuənin sanballı, qüsursuz nəşri üçün Cabbar Əsgərzadənin bu məsələdə daha çox arxalandığı qüvvə məhz molla nəsrəddinçilər idi.

Bu məqsədlə daha çox tanıdığı molla nəsrəddinçi yazarların jurnalda iştirakına nail olmaq üçün Məmmədli Sidqidən onların ünvanlarını xəbər alır və tanımadıqları ilə isə tanış etmələrini xahiş edir. Cabbar Əsgərzadənin Məmmədli Sidqiyə ünvanladığı digər məktublarında “Lək-lək” məcmuəsinin daha geniş coğrafiyada yayılması, başqa əlaqədar məsələlərlə bağlı məsləhətləşmələr və fikir mübadilələri də öz əksini tapmışdı. Məktublaşmalardan aydın olur ki, “Lək-lək”in meydana gəlməsində və yayılmasında Cabbar Əsgərzadənin ən yaxın məsləhətçisi və istiqamətvericisi Məmmədli Sidqi olmuşdur.

1905-ci ildə noyabr ayının 24-də çar hökuməti mətbuat və nəşriyyat haqqında yeni qanun imzaladı. “Yeni qayda”ya görə qəzet və jurnal çıxarmaq istəyən şəxs yerlərdə qubernator, yaxud da qəza rəisindən (qradonaçalnik) icazə ala bilərdi. İcazə alma müddəti isə iki həftə müəyyən olunmuşdu. Qabaqcıl ziyalılar çar hökumətinin bu güzəştindən bacarıqla istifadə etməyə çalışmış, qəzet və jurnallar nəşr etmək sahəsində fəaliyyətə keçmişlər.

1913-cü ilin noyabr ayının əvvəlində Cabbar Əsgərzadə İrəvan qubernatoru Tizenhauzen qraf Vladimir Fedoroviçə ərizə ilə müraciət edərək Azərbaycan dilində “Lək-lək” adlı həftəlik məcmuə dərc etməyə icazə verməyi xahiş edir. O ərizə ilə birlikdə jurnalın məramnaməsini də İrəvan qubernatoruna təqdim etmişdi. Amma Cabbar Əsgərzadənin və Mirməhəmməd Mirfətullayevin nəşr etmək istədiyi jurnalı icazənin verilməsi İrəvanda mətbuat müfəttişliyinin yaratdığı əngəl səbəbindən bir qədər gecikdirilmişdi. İrəvanda milli mətbuatın yaranması ilə bağlı Tiflis Mərkəzi Dövlət arxivinin 480-ci fondunda “İrəvanda tatar dilində qəzet nəşr etmək haqqında” fondun siyahısının 968 nömrəli qovluğunda 6 vərəqdən ibarət olan işdə İrəvanda ilk Azərbaycan dilli mətbuat barədə məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Cabbar Əsgərzadənin epistolıyər nümunələrindəki bəzi fikirlərindən aydın olur ki, o, jurnalın müdiri – məsulu olmaq istəməmiş, Mirməhəmməd Mirfətullayevin redaktorluğu ilə nəşr edilməsini daha məqsədəuyğun hesab etmişdir. O, bu barədə yazır: “Mən heç vaxt müdir adını üstümə götürmək istəmiyordum və istəmərəm də. Ancaq o razı olmadı. Hərgah mən də razı olmasaydım, o bu fikirdən vaz keçəcəkdı. O cənab hər xərci öz öhdəsinə olaraq “Lək-lək” adına bir məzhəkə jurnalı çıxarmaq istiyor”. Bu fikirlərdən həm də aydın olur ki, məcmuənin nəşri Mirməhəmməd Mirfətullayev tərəfindən maliyyələşdirilmişdir. Amma Mirməhəmməd Mirfətullayevin təkidindən və onların arasında razılıq əldə olunduqdan sonra Cabbar Əsgərzadə jurnalın redaktoru vəzifəsini öz öhdəsinə götürüb, hər iki tərəqqipərvər ziyalı bir cəbhənin döyüşçüsü kimi eyni ideyalar uğrunda, İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitinin inkişafında öz qələmi və əməli fəaliyyətləri ilə çiyin-çiyinə yaxından iştirak etmişdilər.

Məlumat üçün onu da qeyd edək ki, “Lək-lək” satirik jurnalının 2, 4-8, 10-12-ci nömrələri Əlyazmalar İnstitutunun Dövrü mətbuat fondunda “9M-637” şifrəsi altında, Mirzə Fətəli Axundov adına Milli Kitabxananın arxivində isə jurnalın cəmi 2 nömrəsi mühafizə olunur.

Uzun sürən mübarizələrdən sonra “Lək-lək” satirik məcmuəsinin nəşrinə İrəvan qubernatoru tərəfindən 21 yanvar 1914- cü il tarixdə jurnalın öz proqramına uyğun olaraq icazə verilmişdir. Məcmuənin proqramında 10 – 1. baş məqalələr; 2. Şeirlər; 3. şəhər işləri; 4. Qafqaz xəbərləri; 5. teleqramlar; 6. felyetonlar; 7. poçt qutusu; 8. elanlar; 9. xarici xəbərlər; 10. Daxili xəbərlər şöbəsindən ibarət olmaqla hər həftə nəşr olunacağı bildirilirdi. Belə aydın proqramla mətbuat aləminə qədəm qoyan “Lək-lək” satirik jurnalı sonadək öz proqramına sadıq qalmışdır. “Lək-lək”in nəşri İrəvanda fəaliyyət göstərən mətbuat müfəttişliyi tərəfindən nəzərdən keçirilirdi. “Lək-lək”in yaranma prosesinə nəzər saldıqda onun nəşrinə Cabbar Əsgərzadə, Mirməhəmməd Mirfətullayev və İrəvanın açıq fikirli, qabaqcıl ziyalılarının hələ neçə ay əvvəlcədən hazırlaşdığını görürük. Hətta onlar “Lək-lək”in məslək və ideya, tərəqqipərvər istiqamətini də əvvəlcədən müəyyən etmişdilər. Hələ “Lək-lək”in nəşrindən bir müddət əvvəl Cabbar Əsgərzadə jurnal barədə, onun abunəsi üçün “İqbal” qəzetində və digər mətbuat orqanlarında elan vermişdir. “Lək-lək”in nəşrindən iki ay əvvəl

Cabbar Əsgərzadə 4 dekabr 1913-cü il tarixdə İrəvandan Bakıya məslək və yaxın dostu Məmmədli Sidqiyyə göndərdiyi məktubunda jurnalın ideya istiqaməti barədə yazırdı: “Məsləkimiz gərək məlumunuz olsun “Molla Nəsrəddin”dir. Amma səliqəmiz ayrı-ayrı vəziyyətlərdir”. Cabbar Əsgərzadənin Məmmədli Sidqiyyə yazdığı məktublar və yazışmalar həm də onlar arasında olan ibrətamiz məfkurə, ideal dostluğun möhkəmliyinə və səmimiyyətinə aydın şahidlik edir. 1914-cü ilin fevral ayının 22-də Qərbi Azərbaycan mədəniyyəti və mətbuatı tarixində əlamətdar bir hadisə baş verdi. Həmin gün İrəvan ziyalıların illər boyu həsrətlə gözlədikləri ilk mətbuat nümunəsi meydana çıxdı. Cabbar Əsgərzadənin redaktorluğu və Mirməhəmməd Mirfətullayevin nəşirliyi ilə çıxan “Lək-lək”in ilk nömrəsinin işıq üzü görməsi xəbəri İrəvan quberniyasında böyük əks-səda verdi, nəşrinin sorağı bütün Cənubi Qafqaza yayıldı. “Lək-lək”in nəşrini ilk alqışlayanlardan biri Məmmədli Sidqi olmuşdur. O, Bakıda yaşamasına baxmayaraq, jurnalın ən fəal oxucularından biri olub. Həyata vəsiqə alan “Ləklək”in nəşrinə qədər İrəvanda ana dilində qəzetçilik ənənəsi olmasa da, amma çox yetkin yazıçılıq, publisistika ənənəsi var idi. Məşədi İsmayil Hacı Kazımzadə, Mirzə Kazım Qazi Əsgərzadə Axund Əhmədov, Mirzə Əlixan Şəmsül Hükəma, Abbas Razi Məmmədzadə, Hacı Seyid Rza Əmirzadə, Abbas Razi Məmmədzadə, Cabbar Əsgərzadə, Mirabbas Mirbağirov, Əli Məhzun Rəhimov, Məmmədli Nasir, Məhəmməd Axundov, Əkbər Əkbərov, Mirzə Cabbar Məmmədzadə, Əkbər Rizayev və başqaları İrəvanda Azərbaycan jurnalistikası və publisistikasının görkəmli nümayəndələri idi. Onların jurnalistlik və publisistik fəaliyyəti nəinki İrəvanda, o cümlədən Cənubi Qafqazda, Şərqdə və müxtəlif ölkələrdə böyük şöhrət tapmışdı.

“Lək-lək”in ilk nömrəsinin işıq üzü görməsi İrəvan ziyalıları və oxucular tərəfindən böyük sevincə qarşılanmışdı. Jurnalın ilk nömrəsinin son səhifəsində “İdarədən” başlıqlı bir qeyd dərc olunub. Həmin qeyddə göstərilir ki, “bu nömrə üçün hürufat başqa bir kitaba işləndiyindən naşi kifayət verməyib, mündəricatın azlığına səbəb oldu. Bu barədə oxucularımızdan üzr istəyirik?!” . Jurnalın ilk nömrəsinin cəmi 60 nüsxə ilə işıq üzü görməsi həm də onun madditexniki çətinlikləri ilə bağlı idi. Bu barədə jurnalın müdiri Cabbar Əsgərzadənin 2 mart 1914-cü ildə Məmmədli Sidqiyyə ünvanladığı məktubunda da məlumata rast gəlinir: “Əfəndim, hələ ki, “Ləklək”imiz qanad bağlayıb o cür zülmün elçi quşlarına. Hər halda işıqlı qaralarınızla üzü ağ olmağı təmənnə edir. Müzaiqənizi əsirgəyib də necə ki, vədələr vermişdiniz kömək ediniz.

Bir də bu dəfəlik mürəttib və mətbəə cəhətdən görülən bir çox nöqsanları güzəşt ediniz. Hamınıza bir “Lək-lək” Əmircana uçdu” . Həm də bu fikirlərdən aydın olur ki, Cabbar Əsgərzadə “Ləklək”in ilk nömrəsini Bakı nəşri-maarif cəmiyyətinin tabeliyində olan məktəbdə müəllimlik edən yaxın dostu Məmmədli Sidqiyyə göndərmişdir.

Hələ jurnalın nəşrindən iki ay əvvəl Cabbar Əsgərzadə “Ləklək”in 15 gündən bir çıxacağı haqqında Məmmədli Sidqiyyə yazdığı məktubunda məlumat verir və bildirir ki, “əgər müvəffəq olsaq, sonralar həftədə bir dəfə çıxıb və müsəvvər olacaq”. Jurnalın nömrələrini ardıcıl izlədikdə məlum olur ki, mətbəə problemi və mətbuat müfəttişliyinin əngəli səbəbindən fasilələrlə, iki ayda cəmi 3 nömrəsi çıxmışdı. Bununla əlaqədar “Lək-lək”in müxtəlif nömrələrində bu barədə oxuculara üzrxahlıq yazıları da verilmişdir. Jurnalın üzləşdiyi problemlər aradan qaldırıldıqdan sonra 4-cü nömrəsindən etibarən nəzərdə tutulduğu kimi həftədə bir dəfə nəşr edilmişdi. “Lək-lək”in nəşri İrəvanda Azərbaycan ictimai-siyasi fikir tarixində ciddi bir hadisə olmaqla yanaşı, eyni zamanda ədəbi-mədəni mühitin inkişafında da bir dönüş nöqtəsi oldu. Cabbar Əsgərzadə başda olmaqla dövrün ən yaxşı ədəbi qüvvələri – Əli Məhzun Rəhimov, Məmmədli Nasir, Məmməd Səid Ordubadi, Əliqulu Qəmküsar və başqaları “Lək-lək” jurnalının ətrafına toplanmışdı. İrəvanlı molla nəsrəddinçilər digər molla nəsrəddinçilərlə çiyin-çiyinə verib öz fəaliyyətləri ilə jurnalın mövzu dairəsini və ideya-bədii səciyyəsinə inkişaf etdirmiş, xeyli zənginləşdirmişlər. Jurnal İrəvanda “Lyus” mətbəəsində nəşr edilirdi. “Lək-lək” də “Molla Nəsrəddin” kimi səkkiz səhifəlikdir. Lakin “Molla Nəsrəddin”də olan rəngli şəkillər onda yoxdur, yalnız birinci səhifəsinin başı şəkillidir. Yalnız ilk səhifəsində səhrada quru sünbüllə yanaşı duran Leylək şəkli verilmişdir ki, hər dəfə də

bu təsvir təkrar edilmişdir. Jurnalın 3-cü nömrəsində Orta Asiyanın Mərv şəhərində cəhalətpərəstlər tərəfindən öldürülmüş maarifçi Yusif Heydərzadənin şəklindən başqa heç bir şəkilə rast gəlinmir. Hər nömrəsinin başında “Türk dilində həftəlik məzhəkəli məcmuədir” sözləri yazılırdı. Hər nömrəsinin qiyməti 7 qəpik idi. Jurnalda verilən elanlardan başqa, bütün materialların hamısı satirikdir. Cəmi beş ay sürən ömrü müddətində “Molla Nəsrəddin” platformasına, onun mübarizəsinə sadıq qalan “Lək-lək” çox aydın bir yol tutmuşdur. O hələ ilk nömrəsində öz yolunu müəyyən edərək yazırdı: “...Məsələkimizin əvvəli budur ki, biz “Molla Nəsrəddin” kimi hər kəsin eyibini və iradını açıq söyləyib, onun kimi sadəcə yazıb, ana dili tərəfdarı olmayıb, bəlkə “Şələlə” kimi lütlərin cibini töküşdürüb ən qiymətli soğatlar çıxardacayıq!

Xanla, bəylə, molla ilə, müqəddəslə, yol kəsənlə, qumarbazla, çaxır içənlərlə heç işimiz olmayacaq...

Müqəddəslərimizin zahiri qiyafələrini yaxşı gördüyümüz kimi yaxşı yazacayıq, daha nə işimiz doşab içindən siçan çıxardağ və mürəbbə deyib hamının ağzını şirin edək. ...

Qaldı xanlar, bəylər, ağalar... bunları da allah özü hörmətli yaradıbdır. Borcumuzdur, hörmət eləyək. Onlarda nə qədər hümmərsizlik, rəhmsizlik, cinayətsizlik görsək gözümüz kor, qulağımız kar olacaq. Danışmaq istəsək dilimiz lal olacaq.

Qaldı yol kəsən, dam dələn, adam öldürənlərimizə bunların hörmətləri necə ki, xana, bəyə və mollaya, mömünə vacibdi. Biz də elə...

Və qaldı maarif məsələsi, qızların oxuması, hicabın atılması biz bunlara pasu deyib, özümüzdə küfrdən nicat öyrədəcəyik”.

Jurnalın birinci nömrəsində “Baş məqalə” adı altında istehza ilə yazılmış bu məqalə jurnalın tutduğu yolu çox aydın işıqlandırır. Buradan göründüyü kimi “Lək-lək” “Molla Nəsrəddin” yolu ilə getməyi özünə məqsəd təyin etmiş; mövhumata, cəhalətə, qadın əsarətinə, nadanlığa qarşı çıxdığı kimi, mürtəcə qüvvələrə qarşı mübarizə aparmağı da özünün əsas qayəsi seçmiş, maarifi, məktəbi, qadın azadlığını təbliğ etmişdir. “Lək-lək” elə ilk nömrəsində oxucularının milli şüurunun inkişafına, qabaqcıl ideyaların təbliğinə əngəl törədən cəhalətpərəst qüvvələrə qarşı qaldırılmış zəhmli bir yumruğa çevrildi. İrəvan quberniyasında mütərəqqi ideyaların carçısı və tribunası olan “Lək-lək” elm, maarif və mədəniyyətin, incəsənətin, ədəbiyyatın inkişafına, yeni tipli məktəblərin açılması, maarifçiliyin inkişafında qabaqcıl təcrübənin təbliği, təlim-tərbiyə üsullarının yaxşılaşdırılması və pedaqoji prinsiplərə əsaslanmasının zəruriliyinə aid məqalələr dərc edir və bu məsələləri öz səhifələrində geniş işıqlandırır. Jurnalda ticarətə və İrəvanda keçirilən ictimai-mədəni tədbirlərə dair elanlar, kiçik təmsillər, “Molla Nəsrəddin” janrlarında felyetonlar, şeirlər, müsahibə və sorğular verilmişdir. Jurnal özünün işinə dair elanları əsasən birinci səhifədə çap edirdi. “Lək-lək”in bütün nömrələrində bir elan həmişə təkrar edilmişdir. “Məsələkimizə müvafiq və millətimizə mənfəətli olan hər cür təhriat üçün məcmuəmizin səhifələri açıqdır. İmzasız yazılar dərc olunmadığı kimi, markasız göndərilən məktublar da qəbul olunmaz. Yazılar açıq Türk dilində olmalıdır” . “Lək-lək” qısa zaman ərzində oxucular arasında böyük şöhrət qazana bilmişdi. Jurnal ziyalılar üçün böyük bir ədəbi məktəb, mübarizə tribunası olmuşdu. “Lək-lək” həyata vəsiqə alan gündən İrəvanda Azərbaycan həyatının ən müxtəlif sahələri haqqında ardıcıl, məqsədyönlü yazılar dərc etmişdir. Onun səhifələrində dərc olunan yazıları diqqətlə nəzərdən keçirdikdə ilk saylarında yalnız İrəvandan və Naxçıvandan gələn yazılar verilmişdisə, sonralar Gəncə, Bakı, Şamaxı, Tiflis, Cənubi Azərbaycandan da redaksiyaya daxil olan yazılar dərc edilmişdi. Qısa zaman ərzində “Lək-lək”in mübarizə sədası, üsyankar səsi Cənubi Qafqazı aşaraq onun yayılma arealını daha da genişləndirmiş Orta Asiya və Türkiyəyə də gedib çatmışdır. Bu baxımdan tədqiqatçı Zahid Əkbərovun “Lək-lək” jurnalının xalq qarşısında xidmətinə verdiyi dəyər olduqca təqdirəlayiqdir. O yazır: “Lək-lək” nəşr olunduğu müddətdə Azərbaycan ictimai-siyasi və ədəbi fikrinin inkişafına

müəyyən kömək göstərmiş, tərəqqi və demokratik ideyalarına xidmət etmişdir. O anlaşıqlı dili və demokratik məzmunu sayəsində Zaqafqaziyada, ümumən Qafqazda olan azərbaycanlılar içərisində çox yayılmış nəşrlərdən biri olmuşdur". "Lək-lək" in səhifələrində İstanbulda "Şahbal" məcmuəsinin, Daşkənddə "Sədayi-Türküstan" qəzetinin abunə şərtləri ilə bağlı elanların təkrar-təkrar verilməsi də bunun əyani sübutudur. Eyni zamanda həmin mətbuat orqanları da İrəvan ziyalıları arasında yayılmış və maraqla oxunmuşdu. "Ləklək" in daha geniş arealda yayılmasında Salman Mümtaz, Seyid Hüseyn və başqa görkəmli ziyalılarımızın da fəaliyyəti təqdirəlayiqdir. Jurnalda İrəvan ziyalıları ilə birlikdə molla nəsrəddinçilər sırasında fəxri yer tutmuş Məmməd Səid Ordubadi də yaxından iştirak etmişdir. O, həmin dövrdə sürgündə olmasına baxmayaraq jurnalla əməkdaşlıq etmiş, felyeton və məqalələr göndərmişdir. Onun "Lək-lək" in 12 may 1914-cü il tarixli 6-cı nömrəsində "Hərdəmxəyal" imzası ilə verilmiş şerində xalqın ağır vəziyyəti təsvir edilmişdir. M.S.Ordubadinin jurnalda "Hərdəmxəyal" imzası və "Ədəbiyyat" başlığı adı ilə verilmiş

Hissim dağılır gərdişi dövranı görəndə,

Dünyadakı nadan olan insanı görəndə.

– beyti ilə başlayan şeri forması etibarını ilə Füzulini, ruhu etibarını ilə Sabiri xatırladır. Məmməd Səid Ordubadinin "Lək-lək"də satirik yazıları ilə yanaşı didaktik şerləri də çap olunmuşdur ki, bu şerlərdə də nəsihətçilik, ritorik mükəllimə vardır. M.S.Ordubadinin və digər bu kimi tərəqqipərvər ziyalıların şerlərinin və məqalələrinin "Lək-lək" in səhifələrində dərc olunması həm də jurnalın əsas qayəsinin azərbaycanlı əhalisi arasında maarifçilik ənənələrini gücləndirmək olduğunu sübut edir.

Ana dilinə böyük önəm verən jurnalda dilimizin saflığı, əlifbanın sadəliyi, cəhalətin yaratdığı ağır həyat tərzini haqqında da maraqlı yazılar verilmişdir. "Lək-lək" yeni əlifbanın zəruriliyi haqqında xüsusilə cəsarətli fikirlər söyləmişdir. Jurnalda dərc olunmuş materillərdə dönə-dönə göstərilir ki, xalqın maariflənməsində çətinlik törədən əsas səbəblərdən biri də ərəb əlifbasıdır. Milli mədəniyyət və milli dil məsələsinə "Lək-lək" in obyektiv münasibəti dilimizin yad ünsürlərdən qorunması, saflığı, zənginləşməsi və inkişaf etdirilməsi jurnalda çap olunmuş "Dil məsələsi" və "Təzələşmək" adlı felyetonlardan aydın görünür. Jurnal həmin felyetonlarda Azərbaycan dilini yad təsirlərə uğratmaq istəyənlərə qarşı çıxırdı. Dolaşmaq yazılara, ərəbfars təsirinə, azərbaycanlıların çətin anladığı və mənimsədiyi ərəb əlifbasına qarşı sadə dil və yazını qoruyurdu. Ana dilinə xor baxan, onu korlayan ziyalıları, məmurları ciddi tənqid atəşinə tutulurdu.

5 may 1914-cü il tarixli 5-ci nömrəsində "Dul toyuq" imzası ilə verilmiş "Dil məsələsi" adlı yazının jurnalın 19 may 1914-cü il tarixli 7-ci nömrəsində dərc olunmuş davamındakı felyetonda maraqlı bir müsahibə vardır. Lakin kəndlinin söhbəti məmur üçün, məmurun söhbəti kəndli üçün anlaşılmazdır.

Jurnalda materiallar sadə və təmiz bir dillə yazılmaqla bərabər orada Azərbaycan dilinin saflığı uğrunda ardıcıl mübarizə aparılmışdır. "Lək-lək"də Ada, Abaska, dünən başım elə krujıt olurdu ki, çesnti slova az qalırdım rastrelitsa olam. Lap oni mənə nadayela" deyər dəmişən, ana dilinə etinasızlıq edənlər tənqid olunursa, digər tərəfdən də "bəraderəm, ərzi salam izhari-sənayi-ehtram və ifayipəyaniş, ərzi-bəndəgi və məhəbbəti-bəraderənədən sonra ifadəyi mətləb və mərami-məğzi-kitabə və kəlame-həzər bahirünmur zatizüleh tışamınıza..." və s. bu kimi heç bir mənaya malik olmayan, cəfəngiyyəti yazan mollanümalərin həcv və ifşasına rast gəlirik. "Ləklək" jurnalı və onun yazarları heç də əcnəbi dillərin öyrənilməsinin əleyhinə deyildir. Onlar əcnəbi dilin təsirinə məruz qalıb, doğma ana dilinə etinasızlıq edənlərə, dili eybəcərləşdirənlərə zidd idilər. Göründüyü kimi, "Lək-lək" jurnalı Ana dili uğrunda mübarizə aparmaqla, ilk övbədə hər bir azərbaycanlıyı öz vətəndaşlıq haqqına qovuşdurmaq istəyirdi. "Lək-lək" in qazandığı ən böyük uğurlar ilk növbədə onun xalq dilinə yaxın, sadə, anlaşıqlı və səlis olması idi. "Lək-lək"də Azərbaycandakı mətbuat orqanları kimi xalqın maariflənməsinə, onun elminin daha da inkişafına səy göstərirdi.

“Lək-lək” jurnalı özündən əvvəlki satirik mətbuatın ənənələrini hər tərəfdən inkişaf etdirməyə çalışmışdır. “Molla Nəsrəddin”in əsasını qoyduğu gizli imzalarla yazmaq ənənəsi müxtəlif satirik jurnallarda olduğu kimi, “Lək-lək” tərəfindən də davam etdirilmişdir.

“Lək-lək” jurnalı əməkdaşları, onların yazılarının dil-üslub baxımından zəngin və çoxcəhətlidir. Bəzi müəlliflər “Lək-lək”də bir neçə gizli imzalarla çıxış etmişdi. Bu cür gizli imzalar sırasında jurnalın müdiri Cabbar Əsgərzadəni, jurnalla əməkdaşlıq edən Əli Məhzunu, Məmmədli Nasiri, Məmməd Səid Ordubadını və b. göstərmək olar. Jurnalın ağırlığı məhz bu satiriklərin çiyinə düşürdü. “Lək-lək” cəmi 5 ay fəaliyyət göstərmiş və jurnalda 43-dən artıq gizli imzadan istifadə edilmişdir. Əlbəttə, bu qədər geniş və zəngin imzaların arxasında kimlərin durduğunun, onların şəxsiyyətinin müəyyənləşdirilməsi çox çətin olduğu kimi, həm də bu istiqamətdə fundamental araşdırmalar aparılmasını tələb edir.

“Lək-lək”də verilən materialların mühüm bir qismi nadanlıq, cəhalət, dindən sui-istifadə edən ruhanilərə qarşıdır və bu yazıların çoxu “Molla Nəsrəddin” jurnalında rast gəldiyimiz yazıların ruhunu xatırladır. Jurnalın səhifələrində Sabir satirasının təsiri altında yazılan çoxlu mənzum parçaya da təsadüf edirik. Buradakı “Təbrizdə söhbət”, “Sənə”, “Oğlum”, “Qəzəl” və sair mənzum parçalar öz forması və ruhu etibarilə “Molla Nəsrəddin”dəki yazılara yaxındır. Xüsusilə Əli Məhzun Rəhimova məxsus olan “Yazıq”, “Şeytan”, “Yetim cüce” imzalı şeirlər həm məzmun, həm də üslubu etibarilə dəyərli əsərlərdir. Jurnalın səhifələrində elə gizli imzalar vardır ki, bu gün də onların dəqiqləşdirilməsinə böyük ehtiyac vardır. Əli Məhzun Rəhimovun ədəbi fəaliyyətinin, o cümlədən satirik şeir yaradıcılığının mühüm bir qolu da “Lək-lək” jurnalı ilə bağlı olmuşdur. Jurnalın səhifələrində Əli Məhzun Rəhimovun “Yetim cüce” imzasıyla “Cünənbər noğulu”, “Çəkic”, “Kamal paşanın ruhuna ithaf” kimi maraqlı satirik şeirləri ilə rastlaşırıq. “Kamal paşanın ruhuna ithaf” şeiri o dövrdəki Türkiyə həyatının müəyyən bir səhifəsini canlandırır. Bu kimi şeirlər o zamankı mövcud dövrün müəyyən xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir və həmin analoji nümunələrə digər satiriklərin əsərlərində də rast gəlinirdi. “Lək-lək”də “Şeytan”, “Yetim cüce” və digər gizli imzalarla çıxış edən Əli Məhzun Rəhimov jurnalda Mirzə Ələkbər Sabirin satira ənənələrini uğurla davam etdirirdi. O Sabirin satirik şeir formasından, taziyanə və epiqramlarından məharətlə istifadə etməyə çalışmışdır. Əli Məhzun jurnalda öz kiçik satirik taziyanələrini “Taqqıltı” başlığı ilə çap etdirirdi. Jurnalda “Taqqıltı” başlığı və “Şeytan” imzası ilə çap olunan dördlüklərin hamısı Əli Məhzuna məxsusdur. “Taqqıltı” başlığı altında verilmiş dördlüklər özlüyündə geniş bir mövzunu əks etdirməsə də, oxucuların diqqətini cəmiyyətdə mövcud olan ictimai qüsurlara yönəldir. Həmin poetik nümunələrə diqqətlə nəzər saldıqda o bədii qayəni konkret və yığcam ifadə edə bilmişdir. Məsələn, “Lək-lək”in 1914-cü il 2-ci nömrəsində Əli Məhzunun “Taqqıltı” başlığı ilə verilmiş şeiri bu baxımdan olduqca səciyyəvidir.

Qərq olmalı olsan da, dənizlərdə boğulsan,

Heç olmasa da mümkün əgər sahilə çıxmaq,

Namərd əlinə vermə əlin, tərki-həyat et,

Namərd əlini tutmadan əfzəldi boğulmaq.

Göründüyü kimi, bu şeirin əsas məzmununu məşhur atalar sözü olan “Keçmə namərd körpüsündən qoy aparsın sel səni” ifadəsindən alınmışdır. “Taqqıltı” adlı şeirdə şair namərd əlindən tutub xilas olmaqdan, suda boğulmağı mərd üçün daha əfsəl saymışdır. Əli Məhzunun bir şair kimi sənətkarlıq bacarığı həm də ondadır ki, şeirdə namərdin real poetik təsvirini yarada bilmişdir.

“Lək-lək”in müəllifləri Cabbar Əsgərzadə və Əli Məhzun Mirzə Ələkbər Sabirə yalnız nəzirə və bənzətmələr yazmaqla, onun satira ənənələrini uğurla davam etdirməklə kifayətlənməyib, böyük xalq şairinin zəngin ədəbi irsini İrəvanda təbliğ etmiş, onun əsərlərinin çapına köməklik

göstərmişlər. İstər “Lək-lək”də, istərsə də digər jurnallarda Cabbar Əsgərzadəyə və Əli Məhzuna məxsus olan şeirlərin mövzu dairəsi çox genişdir. Mövzularının rəngarəngliyinə görə də onları Mirzə Ələkbər Sabirin ləyaqətli xələfi saymaq olar.

“Lək-lək”də və başqa mətbuat orqanlarında dəfələrlə “İrəvan xəbərləri” başlığı adı altında burada keçirilən ədəbi-mədəni tədbirlər haqqında məlumatlar verilmişdir. Mirzə Ələkbər Sabirin yaradıcılığını söylə öyrənən “Lək-lək” müəllifləri ona bir sıra parodiyalar çap etmişlər. Sabirin məşhur “İki həpənd” və “Bir məclisdə 12 kişinin söhbəti” satiralarına yazılmış bənzətmələr bu cəhətdən səciyyəvidir.

Jurnalda xeyli şeirlər, felyetonlar çap olunmuşdur. “Lək-lək”in 5 may 1914-cü il tarixli 5-ci nömrəsində “Balaca felyeton” başlığı ilə verilmiş yazıda molla, hacı, artist, student, jurnalist və başqa tiplər öz xüsusiyyətlərindən söhbət açmışlar. Cabbar Əsgərzadə Sabir ruhunda şeirlər yazmış, “Lək-lək”dən başqa Bakıda nəşr edilən satirik jurnallarda da çap etdirmişdir. “Lək-lək”in 19 may 1914-cü il tarixli 7-ci sayında “Ədəbiyyat” başlığı ilə verilmiş şeir Sabirin “Molla Nəsrəddin” jurnalının 1908-ci il 41-ci nömrəsində “Əbunəsr Şeybani” imzası ilə verilmiş məşhur “Nə yazım” şeirini xatırladır.

Şairəm, fikrimdə var hər çür hekayələr yazım,
Bir həqiqətçün yalandan min rəvayətlər yazım.
Bu avam ünnas üçün ağı qaradan seçməyə,
Göz verim, alət tapım qıl körpülərdən keçməyə,
Varmasınlar turp əkilmiş yerdə buğda biçməyə,
Getməsin meyxanələrdə abi-heyvan içməyə,
Millətə meyxanələrdən min qəbahətlər yazım,
Min fəlakətlər, rəzalətlər, şəmaətlər yazım.

Bu sətirlər həm də “Lək-lək”in hansı məsələlərdən yazmaq istəyini, hansı yazılara toxunmağa cəhd etdiyini göstərir. “Lək-lək” İrəvanın o çağki, qaranlıq sosial həyatının və ictimai-mədəni mühitinin işıqlanmasında cəmiyyətin yeniliyə doğru inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Jurnalın 12 iyun 1914-cü il tarixli 10-cu nömrəsində Əli Məhzunun “Şeytan” imzası ilə verilmiş “Ana və qız” adlı satirik şeirində qadınların hüquqsuzluğu təsirli bir dillə təsvir olunmuşdur. Ana ilə qızın kədərli söhbəti dövrün xüsusiyyətlərini göstərən bir hekayətdir.

“Lək-lək” ədəbiyyat və sənət adamlarına sadə, təvazökar, öz işinə tələbkar olmağı dönə-dönə tövsiyə etmiş, aktyorlar, teatr həvəskarları haqqında tənqidi qeydlər çap etmişdir. Burada Cənubi Azərbaycan mövzusu da müəyyən qədər yer tutmuş, “Təbrizdən xəbərlər” başlığı altında yazılar verilmişdir.

“Lək-lək” jurnalı birinci nömrəsindən axırıncı nömrəsinə qədər “Molla Nəsrəddin” platformasında dayanmış, onun yoluna, üslubuna sadıq qalmışdır.

Jurnalın 30 iyun 1914-cü il 12-ci nömrəsində Mirməhəmməd Mirfətullayev tərəfindən “Lək-kək”in müdiri və nəşiri vəzifəsindən istefa verdiyi barədə belə bir məlumat dərc olunmuşdur. Həmin məlumatdan Mirməhəmməd Mirfətullayevin “Lək-kək”in müdiri və nəşirliyindən azad olunması ilə bağlı İrəvan qubernatoruna ərizə ilə müraciət etdiyi aydın olur. Məlumatda bildirilir ki, “bəzi səbəblərə görə bir neçə nömrədən sonra daha “Lək-lək” məcmuəsi çıxmayıb və “Lək-kək” müştərilərinə “Çınqı” namində məcmuə göndəriləcəkdir. Bu yeni nəşr olunan “Çınqı” məcmuəsi

Əli Məhzun Hacı Zeynalabdinzadə və Cabbar Əsgərzadənin təhti-müdiriyyətlərində olub və İrəvanın bir neçə maarifpərvər cavanlarının maddi və mənəvi köməkliyi ilə nəşr olunacaq”. Amma hansısa səbəblərdən “Çinqi” məcmuəsinin nəşri mümkün olmamışdır. “Lək-kək”in 30 iyun 1914-cü il tarixdə işıq üzü görün 12-ci nömrəsi onun söz, fikir tribunasında və auditoriyasında son çıxışı oldu. Çox az ömür sürmüş olan “Ləkkək” jurnalının Azərbaycan ədəbiyyatı və mətbuatı tarixində özünəməxsus fəxri yer tutmasında onun müdir və nəşirlərindən biri, məhərtli satirik, böyük şair, görkəmli maarif və mətbuat xadimi Cabbar Əsgərzadənin misilsiz xidmətləri olmuşdur. İrəvan quberniyasında milli mətbuatın yaranması məhz onun adı ilə bağlıdır. Mirzə Cabbar 1885-ci ildə Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan İrəvan şəhərində doğulmuşdu. İrəvan quberniyasında mədəni həyatın dirçəlməsinin, teatr tamaşalarının və müsəmirələrin keçirilməsinin aktiv təşkilatçısı və iştirakçısı idi. Ümumiyyətlə, “Molla Nəsrəddin”in meydana gəlişi digər molla nəsrəddinçilər kimi Cabbar Əsgərzadənin də yaradıcılıq yolunu dərhal müəyyən edir, mövzu, ideya üslub axtarışları uzun sürmür. Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Əli Nəzmi, Məmməd Səid Ordubadi, Əliqulu Qəmküsar, Mirzə Əli Möcüz, Ömər Faiq Nəmanzadə, Əli Razi Şəmçizadə və Molla Nəsrəddin ədəbi məktəbinin başqa yaradıcı ziyalıları ilə bir sırada addımlayan görkəmli satirik sənətkar Cabbar Əsgərzadənin “Molla Nəsrəddinin”in Qərbi Azərbaycanda geniş şəkildə yayılmasında, geniş oxucu rüpuruna çevrilməsində, abunəçi sayının artırılmasında misilsiz xidməti var idi. O istər “Molla Nəsrəddin”də, istərsə də Cənubi Qafqazda nəşr edilən ayrı-ayrı mətbuat orqanlarında İrəvanın ictimai, ədəbi-mədəni həyatının işıqlandırılmasında fikri aydın, mühakimələri cəsarətli bir jurnalist kimi tükənməz enerji ilə çalışmışdır. Milli intibaha qayğı yükünün hünərli şələçisi kimi tanınan Cabbar Əsgərzadə “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Kəblə dostu xanım xala”, “İrəvanlı Zakir”, “Məhkəmə pişiyi”, “Gülgöz”, “Eşşək dağlayan”, “Dilicanlı”, “Zənbur” jurnalında “Qurbağa”, “Noxtalı”, “Lək-lək” jurnalında “Lək-lək”, “Leyləyin yuva dibisi”, “Məhkəmə pişiyi”, “Noxtalı”, “İmza: müqəllid yaxud noxdalı”, “C.Ə.zadə”, “Hoş-hoş”, “Məlumat” qəzetində “C.Aciz”, “C.Ə.zadə”, “Şəlalə” jurnalında “C.Aciz”, “Məhkəmə pişiyi”, “Tuti” jurnalında “Boynu yağun”, “Məhkəmə pişiyi”, “Babayı-Əmir” jurnalında “Mürid-əyyar”, “Kəlniyyat” jurnalında “Molla haray”, “Məhkəmə pişiyi”, “Eşşək dağlayan”, “Yeni İrşad” qəzetində “Cabbar”, “Tazə xəbər” qəzetində “İrəvanlı”, “Açıq söz” qəzetində “C.Ə”, “Günəş” qəzetində “C.Ə.zadə İrəvani”, “Sovqat” qəzetində “C.Əsgərzadə”, “Həqiqəti-əfkar” qəzetində “Cabbar Əsgərzadə Aciz” Mirzə Cabbar Əsgərzadə imzaları ilə çap olunmuşdur. Cabbar Əsgərzadənin gizli imzaları və iştirak etdiyi mətbuat orqanları bununla bitmir. Bakıda nəşr edilən “Tuti”, “Məzəli” jurnallarının redaksiya heyətinin üzvü olmuşdur. XIX əsrin ilk illərindən başlayaraq Cənubi Qafqazda mətbuat səhifələrində cəhalətə və mövhumata qarşı mübarizə aparan açıq fikirli ziyalıların, mühərrirlərin sırasında Cabbar Əsgərzadənin özünəməxsus fəxri yeri var. 1918-ci ilə kimi İrəvanda yaşayıb yaratmış bu böyük tarixi və ədəbi şəxsiyyətin yaradıcılığı xalqımızın ictimai-siyasi taleyi ilə bağlı olub, onun ictimai-pedaqoji, ədəbi fikri tarixində ayrıca bir mərhələ təşkil edir. Cabbarın sadə ana dilində yazdığı şeirlər, felyetonlar, hekayələr el dərdi, xalq həyatı və təfəkkürünün parlaq ədəbi güzgüsü olmuşdur. Ədəbiyyatımızda Mirzə Ələkbər Sabir satirasının və didaktikasının təsiri altında yaradıcılığa başlayıb bir sıra şeir nümunələri yazmış Cabbar Əsgərzadənin mühərrirlik və yazıçılıq fəaliyyəti, keşməkeşli həyatı, zəngin yaradıcılıq yolu, milli fikrin, mətbuatın inkişafındakı xidmətləri lazımi səviyyədə araşdırılıb öyrənilməmişdir.

Cabbar Əsgərzadənin uşaqlar üçün yazdığı ilk əsərləri – “Qızıl yarpaq, yaxud zəkali Ənvər” kitabı 1913-cü ildə İrəvanda “Kultura” mətbəəsində, “Cocuqlara bayramçılıq” kitabı isə 1915-ci ildə İrəvanda “Lyus” mətbəəsində “Aciz” təxəllüsü ilə nəşr edilmişdir. 1918-ci ildə ermənilərin İrəvanda və yerlərdə azərbaycanlılara qarşı törətdikləri total qırğınlar zamanı o da İrəvanı tərk edib Türkiyənin İğdır şəhərinə köçməyə məcbur olur. Bir müddət burada yaşadığından sonar həyat yoldaşı Səfiyə xanım Mirbabayi ilə birlikdə Naxçıvanın Noraşın (indiki Şərur) rayonuna qayıdırlar və burada uşaqlar üçün bir məktəb təşkil edir. Bir müddət burada yaşadığından sonra Cənubi

Azərbaycanın Mərənd şəhərinə köçür və buradakı “Əhmədiyyə” sonralar isə Təbrizdə “Daneş” adlı məktəbdə müəllimlik edir. 1924-cü ildə Cənubi Azərbaycanın maarif rəisi Əbülqasım Füyuzatın dəstəyi ilə Təbrizdə ilk uşaq bağçasını və eyni zamanda ilk qız-oğlan məktəbini yaradır. Cabbar Əsgərzadə bundan sonra “Bağçaban” ləqəbini daşımağa başlayır. 1925-ci ildə Təbrizdə “Müəllimlər birliyi” və “Teatr” cəmiyyətlərini yaradır. 1933-cü ildə Tehrana gəlir və burada “Lallar və karlar” məktəbini açır. 1935-ci ildə lal və karların eşidə bilməsi üçün bir cihaz ixtira edir. 1943-cü ildə Tehrandə “lallar və karlar üçün himayə cəmiyyəti”ni yaradır. 1944-cü ildə müəllimlər üçün “Zəban” adlı aylıq dərgi buraxır. Onun teatr, şeir, uşaq nağılı və hekayələrindən ibarət 12 cild əsəri çap olunmuşdur. Xalqımızın böyük oğlu, görkəmli mətbuat və maarif xadimi, şair Cabbar Əsgərzadə 1966-cı ildə Tehrandə vəfat etmişdir.

“Lək-lək”in digər müdir və naşiri Mirməhəmməd Hacı Mir Əsədullazadə Mirfətullayev İrəvanda milli intibahın önündə gedən, mütəfəkkir qələm sahibləri ilə çiyin-çiyinə xalqına xidmət göstərən, maarifpərvər ziyalılarımızdan biri olmuşdur. O 1882-ci ildə İrəvanda anadan olmuşdur. Dramaturq, publisist, naşir Mirməhəmməd Mirfətullayev İrəvanda maarifpərvər, yüksək təhsilə malik, ərəb və fars dillərini mükəmməl bilən, xeyirxah ziyalı və böyük nüfuz sahibi kimi tanınırdı. Onun 1911-ci ildə Bakıda Orucov qardaşlarının elektrik mətbəəsində 3 pərdəli “Qaradan artıq boyaq olmaz”, “Kərbəlayi Güzəməlinin övrəti” dram əsərləri, 1916-cı ildə İrəvanda “Lyus” mətbəəsində “Kefcil və kefcillər” 4 şəkili musiqili komediyası çap olunmuşdur. Mirməhəmməd və qardaşı Mirfətulla Mirfətullayev həm də İrəvanda böyük imkanlara malik iş adamı kimi tanınırdılar. Onların İrəvanda bir neçə şəxsi mülkləri, dükanları vardı. “Lək-lək”in səhifələrində Mirfətullayevin dükanlarında satılan mallarla bağlı tez-tez elanlar verilirdi. Görünür, “Lək-lək”də bu elanların mütəmadi verilməsi məcmuənin müdiri və naşiri arasında fikir ayrılığına səbəb olmuşdur. Həm də bunu “Ləklək”də dərc olunmuş “Mirfətullayev bəradərlərinin fruktovı mağazası” adlı yazıdan da aydın görmək olar. “Dönə-dönə elanlar vermək, başqa mağazalara nisbətən bu mağazanın üstünlüklərini nəyi varsa hamısını təbliğ etmək, xalqın mənafeyindən daha çox şəxsi mənfəəti üstün tutmaq meylindən gəlməmişdirmi?” Deməli, “Lək-lək”in bağlanması bir tərəfdən yaranmış çox gərgin və çətin şərait, digər tərəfdən həm də məcmuənin müdir və naşiri arasındakı fikir ayrılıqları da müəyyən rol oynamışdır. Amma buna baxmayaraq, Bu yazı Mirməhəmməd Mirfətullayev Mirfətullayevin narazılığına səbəb olmuşdu. Göründüyü kimi, Cabbar Əsgərzadənin fikirlərində hər hansı bir şəxsi qərəzçilik hissi yox idi. O, sadəcə “Lək-lək”in nəşri imkanlarından tək cə özü üçün deyil, həm də ümummilli maraqları önə çəkməyi daha məqbul hesab edirdi.

Bütün bunlara baxmayaraq, İrəvanda ana dilində ilk mətbuat orqanı olan “Lək-lək” Mirməhəmməd Mirfətullayevin maddi və mənəvi dəstəyi ilə işıq üzü görmüş, jurnalın bütün ağırlığını əməl dostu Cabbar Əsgərzadə ilə birlikdə öz çiyində daşımışdır. Qərbi Azərbaycanın mətbuatı tarixinə nəzər yetirərkən İrəvanın görkəmli ziyalıları tərəfindən yaradılmış “Lək-lək” satirik jurnalı həmin dövrdə xalqımızın, onun milli məfkurəsinin, ideologiyasının, mədəniyyətinin inkişafında özünəməxsus rola malik olmuşdur. “Lək-lək” bağlandıqdan sonra İrəvanda yaşayan azərbaycanlı ziyalıların ciddi səylərinə baxmayaraq, 1917-ci ilə kimi heç bir qəzet və jurnal nəşr edilməmişdir.¹

---

¹ Allahverdiyev, Cəlal. Qərbi Azərbaycan mətbuatı tarixi [Mətn] / C. Allahverdiyev ; elmi red. H. Babaoğlu ; [Qərbi Azərbaycan İcması].- Bakı: [Səda], 2024.-23-40.